

*Teresa Gardocka**

Odpowiedzialność państwa za niezasadne pozbawienie wolności

Pomyłki sądowe zdarzają się wszędzie. Nie ma ludzi nieomylnych i nie ma sądów nieomylnych. Pomyłka sądowa jest zawsze na czyjaś niekorzyść. Niesłuszne uniewinnienie boli pokrzywdzonego przestępstwem, niesłuszne skazanie często wręcz burzy życie osądnionego. Obecne prawo nie pozwala zmienić niesłusznego prawomocnego uniewinnienia, poza jednym rzadkim przypadkiem, gdy nastąpiło ono skutkiem przestępstwa¹. Z pewnością istnieje konieczność i możliwość zmiany tych wyroków, skutkiem których obywatel zostaje niesłusznie ukarany, szczególnie ważna w przypadku, gdy karą jest pozbawienie wolności. Niewątpliwie konieczność naprawienia sytuacji budzą również te postanowienia sądu, które pozbawiają obywatela wolności na czas postępowania karnego poprzez zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Wobec faktu omylności sądów, jest zupełnie oczywiste, że mylą się również lub działają zbyt pochopnie inne organy zaangażowane w ściganie przestępstw, zatrzymując niesłusznie podejrzanych o popełnienie przestępstwa.

* Dr hab. prof. nadzw. Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego.

¹ Por. art. 540 § 1 ust. 1 k.p.k.

Gdy państwo zastrzega sobie monopol karania przez swoje organa, musi także odpowiadać za szkodę spowodowaną niesłusznymi wyrokami tych organów².

Mimo wielu sporów wokół instytucji odszkodowania za niesłuszne pozbawienie wolności, bez żadnych wątpliwości możemy dziś stwierdzić, że istnieje zgoda w doktrynie co do podstawowych kwestii. Po pierwsze, instytucja odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie jest fragmentem ustawowo uregulowanej odpowiedzialności Państwa za działania funkcjonariuszy państwowych³. W związku z tym wszystkie przypadki, które nie mieszczą się w tym wyjętym z kodeksu cywilnego i przeniesionym do kodeksu postępowania karnego wycinku odpowiedzialności, muszą być rozpatrywane w oparciu o ogólne przepisy dotyczące odpowiedzialności funkcjonariuszy (art. 417 i n. k.c.). Chodzi tu zarówno o kwestie samych okoliczności szkody, np. odszkodowania za zastosowanie środków karnych z art. 39 k.k., jak i osób, które poniosły szkodę w związku ze skazaniem, a nie mieszczą się w określonym w art. 556 k.p.k. kręgu uprawnionych⁴.

Regulacja rozdziału 58 k.p.k. nie stanowi zatem wyłącznej podstawy dochodzenia odszkodowania od Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną orzeczeniem sądu karnego, a tylko jest określoną w art. 421 k.c. regulacją szczególną, wyłączającą ściśle określone kwestie związane

² Por. L. Peiper, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1933, s. 898.

³ Szerzej na ten temat T. Woźny, *Charakter prawny postępowania o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 8, s. 61 i n.

⁴ Por. np. wyrok SN z dnia 1.04.2008, sygn. V kk 33/08 z tezą: *W dniu orzekania przez SN, orzeczony wobec skazanego środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych kategorii B został niemal w całości wykonany. Jeżeli po uchyleniu wyroku Sądu Okręgowego w w/w części dotyczącej tego środka, dojdzie do wymierzenia mu obligatoryjnego środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych kategorii C, oskarżonemu przysługiwać będzie roszczenie wobec Skarbu Państwa za wykazaną szkodę wyrządzoną na skutek wykonania zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych kategorii B. Odszkodowanie z tego tytułu nie może być jednak dochodzone na zasadach określonych w rozdziale 57 Kodeksu postępowania karnego, lecz na zasadach ogólnych określonych w Kodeksie postępowania cywilnego*. Także wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 7.12.2006, sygn. II AKa 162/06, LEX nr 283403 stwierdza: *Odszkodowanie z tytułu wykonania środka karnego, z którego wynika szkoda może być dochodzone przez pokrzywdzonego w postępowaniu cywilnym, a nie w trybie art. 552 § 1 k.p.k.*

z dochodzonym od Skarbu Państwa odszkodowaniem do szczególnego reżimu, zarówno materialnego, jak i procesowego.

Co do samego faktu umieszczenia tej regulacji w k.p.k., trzeba uznać, że sąd karny jest bardziej kompetentny do oceny sytuacji, w jakiej powstało prawo do odszkodowania, bardziej kompetentny do oceny przyczynienia samego poszkodowanego (zwanego przez k.p.k., zapewne niesłusznie, także w tej sytuacji procesowej oskarżonym) do niesłusznego skazania lub aresztowania.

Po drugie, co wyraźnie wynika z regulacji k.p.k. (art. 558) w kwestiach nieuregulowanych w tym rozdziale k.p.k. stosuje się przepisy k.p.c. W tekście przepisu znalazło się słowo „tylko” (przepisy k.p.c. stosuje się tylko w kwestiach nieuregulowanych w niniejszym kodeksie). Słowo to ma oznaczać, że regulacja k.p.k. jest co do zasady samodzielna, a przepisy prawa cywilnego stosuje się właściwie wyjątkowo, gdy nie można ustalić wyczerpująco treści regulacji na podstawie tego rozdziału k.p.k. Z drugiej strony wydaje się niewątpliwe, że sprawa o odszkodowanie za niesłuszne skazanie jest w rozumieniu art. 1 k.p.c. sprawą cywilną, wyłączoną do procesu karnego⁵.

Po trzecie, odpowiedzialność Skarbu Państwa jest odpowiedzialnością opartą na zasadzie ryzyka. Było to zawsze oczywiste w zakresie odpowiedzialności za niesłuszne skazanie, ale dopiero z czasem, dzięki orzecznictwu Sądu Najwyższego, przyjęto ryzyko jako podstawę odpowiedzialności także za niesłuszne tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie.

Kłopot z ustaleniem podstawy odpowiedzialności związany był z odnoszaniem się do odpowiedzialności za tymczasowe aresztowanie zwrotem „niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie” (w obowiązującym k.p.k.), a poprzednio – w k.p.k. 1969 zwrotem „oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie”⁶.

⁵ Tak P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 126.

⁶ Zwrot ten nie został zmieniony w nowelizacji k.p.k. 1969 dokonanej w 1985 r. K.p.k. 1928 nie przewidywał zaś w ogóle odszkodowania za niesłuszne tymczasowe aresztowanie chociaż projekt Komisji Kodyfikacyjnej proponował w projektowanym art. 640 przyznanie odszkodowania „osobie, która była tymczasowo aresztowana i została uniewinniona”, czyli chciano przyjąć pełne ryzyko Skarbu Państwa. Por. A. Mogilnicki, E. S., Rappaport, *Kodeks Postępowania Karnego. Motywy Ustawodawcze*, Warszawa 1929.

Z brzmienia ustawy wynikało, że nie chodzi tu o odpowiedzialność opartą na ryzyku, skoro wymaga się niesłuszności z przymiotnikiem „niewątpliwa” czy też „oczywista”. Taka linia utrzymywała się wówczas w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁷.

Pod rządem obowiązującego k.p.k. kwestię jednoznacznie rozstrzygnęła uchwała SN⁸. Wynika z niej, że sam wyrok uniewinniający daje podstawę uznania, że aresztowano człowieka niesłusznie w sposób niewątpliwy. Ta istotna zmiana linii orzecznictwa po wejściu w życie k.p.k. 1997 była właściwie prawotwórcza, choć niewątpliwie słuszna. Przymiotnik „niewątpliwie” towarzyszący określeniu „niesłuszne tymczasowe aresztowanie” okazał się zwyczajnie bez znaczenia.

Odpowiedzialność z ryzyka zwykle wyłączają wskazane w ustawie okoliczności egzoneracyjne. Tak jest też przy odpowiedzialności za niesłuszne skazanie, aresztowanie lub zatrzymanie. Okoliczności wyłączające odpowiedzialność Skarbu Państwa wskazuje obowiązująca ustawa procesowa w art. 553.

Roszczenie o odszkodowanie nie przysługuje temu, kto w zamiarze wprowadzenia w błąd sądu lub organu ścigania złożył fałszywe zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub fałszywe wyjaśnienie i spowodował tym niekorzystne dla siebie orzeczenie w przedmiocie skazania, tymczasowego aresztowania, zastosowania środka zabezpieczającego albo zatrzymanie. Dowód na okoliczność wyłączającą odpowiedzialność Skarbu Państwa obciąża Skarb Państwa i konieczność przeprowadzenia tego dowodu także przemawia za tym, że tradycyjne przeniesienie tego postępowania do sądu karnego i poddanie regulacji karno-procesowej nie cywilnej jest słuszne. Oczywiście sądowi karnemu będzie zawsze

⁷ Por. szczególnie orzeczenia i argumenty przytoczone w Kodeks Postępowania Karnego. *Kodeks karny. Komentarz*, J. Bafia i inni, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1971, s. 652 i n.

⁸ Uchwała SN (z dnia 15.09.1999 I KZP 27/99, opubl. OSNKW 1999, z. 11–12, poz. 72), której tezy brzmią: 1. *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania (art. 552 § 4 k.p.k.) opiera się na zasadzie ryzyka. 2. Niewątpliwie niesłusznym, w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k. jest akie tymczasowe aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 k.p.k. oraz tymczasowe aresztowanie oskarżonego (podejrzanego), powodujące dolegliwość, której nie powinien być doznać w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie, a także, w szczególności, prawomocnego jej rozstrzygnięcia.*

łatwiej ustalić zarówno istnienie tak ujętych okoliczności egzoneracyjnych, jak też przyczynienia się oskarżonego do skazania, co musi mieć wpływ na obniżenie odszkodowania. Warto zwrócić uwagę, że nie może być uważane za przyczynienie ani tym bardziej za okoliczność egzoneracyjną to, że oskarżony w procesie karnym korzysta z przysługujących mu praw np. prawa do składania nieprawdziwych wyjaśnień i powoduje przez to zastosowanie tymczasowego aresztowania⁹. Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności tylko wówczas, gdy oskarżony sam się nieprawdziwie oskarżył, bądź to zawiadamiając o przestępstwie, którego nie popełnił, bądź przesłuchiwany jako podejrzany lub jako świadek przyznał się do czynu niepopełnionego. Ani w przypadku ubiegania się o odszkodowanie za niesłuszne pozbawienie wolności, ani w jakimkolwiek innym oskarżony nie może być w żaden sposób ukarany za to, że skorzystał z przysługujących mu praw, nawet gdy utrudniły one dotarcie do prawdy o inkryminowanym zdarzeniu.

K.p.k. 1928 wyłączał obowiązek odszkodowawczy Skarbu Państwa wyraźniej niż prawo dziś obowiązujące, w art. 651 § 1 stanowiąc, że „nie ma prawa do wynagrodzenia ten, kto poprzednie swe skazanie spowodował umyślnie lub przez oczywiste niedbalstwo”. Ciężar dowodu, że okoliczności wyłączające odpowiedzialność istnieją obciążał oczywiście Skarb Państwa. Przy czym słowo „oczywiste” dodano do projektowanego przez komisję kodyfikacyjną przepisu w czasie prac sejmowych, według projektu Komisji Kodyfikacyjnej wystarczać miało po prostu niedbalstwo.

Warto też zwrócić uwagę, że k.p.k. 1928 w aspekcie odszkodowania za niesłuszne skazanie dzielił wyroki uniewinniające na takie, które stwierdzają pozytywnie niewinność oskarżonego (czynu zarzucanego nie popełnił) i takie, które stwierdzają tylko, że brak jest dowodów do skazania. Uniewinnienie następuje wówczas skutkiem działania zasady domniemania niewinności. Możliwość wyłączenia odpowiedzialności Skarbu Państwa w przypadku tych drugich wyroków przewidywał k.p.k. 1928, stanowiąc w artykule 651 § 2, że „Sąd może odmówić wynagro-

⁹ Por. np. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 22.06.1999, sygn. II AKa 205/99, którego teza brzmi: *Rażąco sprzeczne z uprawnieniami do obrony i gwarancją swobody wyboru sposobów i środków obrony byłoby utożsamianie zmiany wyjaśnień oskarżonego z przesłanką utrudniania postępowania karnego*. Opubl. OSA 2000 nr 6, poz. 47.

dzenia, jeżeli poszlaki, zebrane w poprzednim postępowaniu, nie zostały w sposób stanowczy odparte w postępowaniu wznowionym”¹⁰. A. Mogilnicki wywodził, że podstawa uniewinnienia mieć będzie wpływ na wysokość odszkodowania. Powinno ono być istotnie wyższe, gdy udowodniono niewinność skazanego, a niższe, gdy uniewinnienie nastąpiło z braku dostatecznych dowodów winy. I choć tok rozumowania wydaje się niepozbawiony racji, autor opatruje ten pogląd wyraźnymi zastrzeżeniami – „Jeżeli oskarżonego uniewinniono tylko dla braku dowodów, zawsze może pozostać pewna doza wątpliwości, czy nie jest on winien i, aczkolwiek, wszystkie wyroki uniewinniające są sobie równe i z punktu widzenia skutków prawnych żadnych różnic w tym względzie robić nie można, to jednak jest rzeczą nieuniknioną, że ta pewna wątpliwość może wyrzucić wpływ na sąd apelacyjny i odbić się na zmniejszeniu sumy odszkodowania”¹¹.

Przytoczenie okoliczności egzoneracyjnych zniknęło w 1956 roku skutkiem nowelizacji k.p.k. 1928, nie było ich też w k.p.k. 1969, choć nie twierdzono, że odpowiedzialność Skarbu Państwa jest bezwzględna. Pojawiły się znowu w obowiązującym k.p.k. w postaci bardziej rozbu-

¹⁰ L. Peiper w komentarzu wydanym w 1933 roku tak kończy rozważania dotyczące tego zagadnienia: „przy takim stanie rzeczy przyznanie wynagrodzenia w regule zawisłem będzie jedynie i wyłącznie od uznania sadu; należy jednak spodziewać się, że sąd nie odmówi wynagrodzenia, jeżeli nie będzie miał poważnych wątpliwości co do winy uniewinnionego. Postępowanie przeciwne byłoby niegodne idei sprawiedliwości, a wysokie napięcie etyczne i wysokie poczucie prawa i słuszności właściwe naszym sędziom, tudzież fakt, że przeciw potężnemu Skarbowi Państwa staje człowiek moralnie i materialnie złamany wyrokiem skazującym – napawać nas musi otuchą, że praktyka nie będzie w zakamarkach § 2 szukała motywów do odmówienia wynagrodzenia”. Patrz *Kodeks postępowania karnego*, Kraków 1933, s. 906. Zdaje się zresztą – nie szukała.

¹¹ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Kodeks postępowania karnego...*, op. cit., s. 760. Obecnie o różnicowaniu wyroków uniewinniających por. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22.02.2007, sygn. II AKa 9/07, którego teza brzmi: *Powszechna praktyka sądowa ukształtowana poglądami Sądu Najwyższego wyrażonymi w uchwale z dnia 15 września 1999 (SNKW 11-12/99, poz. 72) uznaje za niewątpliwie niesłuszne w zasadzie każde tymczasowe aresztowanie zastosowane w postępowaniu zakończonym wyrokiem uniewinniającym lub umarzającym postępowanie, niezależnie od przyczyn, dla których aresztowanie stosowano i niezależnie od powodów, które uzasadniały uniewinnienie, bez różnicowania wyroków na zapadłe, bo oskarżony czynu nie popełnił, bądź tylko nie zdołano mu tego udowodnić itd. Domniemanie niewinności działa we wszystkich tych sytuacjach jednakowo.*

dowanej niż poprzednio. Określono sytuacje wyłączające wyłączenie odpowiedzialności Skarbu Państwa, mimo fałszywego samooskarżenia lub przyznania się do winy, gdy naruszone zostały zasady przesłuchania oskarżonego określone w art. 171 § 3, 4 i 6 oraz gdy szkoda lub krzywda powstała na skutek przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez funkcjonariusza państwowego (art. 553 § 2 k.p.k.). Wymienienie wśród tych okoliczności § 3 art. 171 wydaje się niezrozumiałe, bowiem regulacja odszkodowania w k.p.k. nie odnosi się do nieletnich, a w żadnym wypadku osoba, która nie ukończyła lat 15 nie może być skazana na podstawie kodeksu karnego. Intencja ustawodawcy jest jednak bez wątpienia czytelna. Skarb Państwa nie może odnosić korzyści w postaci nieistnienia obowiązku odszkodowawczego, jeżeli przesłanki egzoneracyjne powstały skutkiem niezgodnego z prawem działania funkcjonariuszy organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości.

Obecna regulacja jest także najszersza z dotychczasowych polskich, obejmuje bowiem obowiązkiem odszkodowawczym obok niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania i zastosowania środka zabezpieczającego, także zatrzymanie.¹²

Po krótkim przedstawieniu kształtowania się instytucji odszkodowania za niesłuszne skazanie w polskim prawie, pragnę zwrócić uwagę na trzy kwestie szczegółowe:

- I. Czy słuszne jest, że obowiązujące obecnie dwa reżimy odszkodowań za niesłuszne skazanie tak istotnie się różnią?
- II. Jakie powinno być słuszne uregulowanie kwestii zaliczenia odbytego tymczasowego aresztowania na karę w innej sprawie lub zapłacenia za nie odszkodowania?

¹² Projekt Komisji Kodyfikacyjnej przedwojennej obejmował obowiązkiem odszkodowawczym także tymczasowe aresztowanie (art. 640 projektu), ale nie pojawiło się ono w uchwalonym tekście k.p.k. 1928 (art. 627, po nowelizacji z 1932 r. – 650). Po wojnie skutkiem nowelizacji w 1956 r. pojawiło się prawo do odszkodowania dla „osoby, która oczywiście bezzasadnie została pozbawiona wolności przez tymczasowe aresztowanie”. K.p.k. 1969 dodał odszkodowanie za niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego, zaś od nowelizacji z 1995 r. odszkodowaniem objęte zostało również niesłuszne zatrzymanie.

III. Kogo obciąża zapłacenie odszkodowania za niesłusznie odbytą karę pozbawienia wolności lub środek zabezpieczający po przejęciu obywatela celem odbycia kary w Polsce, jako państwie ojczystym?

I. Drugi obok k.p.k. reżim przyznawania odszkodowań za niesłuszne skazanie przewiduje ustawa z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego¹³. Sama ta ustawa dotyczy czterech wyraźnie różniących się od siebie sytuacji. Pierwsza, określona w art. 8 dotyczy wszystkich osób, wobec których stwierdzono nieważność orzeczenia wydanego przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości albo wydano decyzję o internowaniu w związku z wprowadzeniem w dniu 13 grudnia 1981r. w Polsce stanu wojennego. Odszkodowanie przyznane za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wynikłe z orzeczeń lub decyzji nie mogą łącznie przekroczyć 25 000 zł. Ograniczenie kwotowe nie obowiązuje, jeżeli represje miały miejsce przed 31 grudnia 1956 r. lub osoba poszkodowana poniosła śmierć. Druga dotyczy osób mieszkających w chwili ubiegania się o odszkodowanie lub w chwili śmierci w Polsce, a represjonowanych przez radzieckie organy ścigania lub organy pozasądowe, działające na obecnym terytorium Polski w okresie od 1 lipca 1944 (data wkroczenia wojsk radzieckich na ziemię za Bugiem) do dnia 31 grudnia 1956 (przybliżona data faktycznego zaprzestania działania organów radzieckich na ziemiach polskich) za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności. Trzecia dotyczy osób mieszkających w chwili ubiegania się o odszkodowanie lub w chwili śmierci w Polsce, represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego na terytorium Polski ustalonym w Traktacie Ryskim, w okresie od 17 września 1939 (data wkroczenia wojsk sowieckich na wschodnie tereny Polski) do 5 lutego 1946 (data prawego uregulowania granicy polsko-sowieckiej po II wojnie). Czwarta obejmuje osoby, wobec których zapadły orzeczenia skazujące wydane przez organy Polskich Sił Zbrojnych w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, niepodlegających Rządowi RP, niezależnie od daty i miejsca wydania.

¹³ Dz.U. 1991, Nr 34, poz. 140 z późn. zm.

W każdym przypadku uznanie orzeczenia za nieważne jest równoznaczne z uniewinnieniem.

Ustawa ta w zakresie, w jakim obejmuje obowiązkiem odszkodowawczym Skarbu Państwa przypadki unieważnienia orzeczenia wydanego przez władze radzieckie wobec polskich obywateli jest skutkiem rzadkiego w prawie międzynarodowym przypadku przyjęcia przez państwo obowiązku odszkodowawczego wobec własnych obywateli za działania innego państwa. Podstawą było porozumienie zawarte przez rząd polski z władzami radzieckimi¹⁴.

Reżim ustanowiony tą ustawą różni się istotnie od odpowiednich uregulowań k.p.k. w dwóch punktach: co do ustalenia wysokości odszkodowania oraz co do kręgu uprawnionych w sytuacji, gdy sam represjonowany nie żyje. Ustawa ustala wysokość odszkodowania za represję po 1956 roku, z wyjątkiem sytuacji, gdy osoba poszkodowana poniosła śmierć (skazana została na karę śmierci lub zmarła podczas pozbawienia wolności) na kwotę 25 000 zł. Zapewne przyczyną są ograniczone możliwości Skarbu Państwa i znaczna liczba osób, które uznają się za represjonowane w różnych formach. Oznacza to, że kwota 25 000 zł musi być przyznana już za kilka dni internowania po 13 grudnia 1981, ale zarazem oszczędza sądom konieczność „wyceny pokrzywdzenia”. Ustawa ustanawia przejście uprawnienia po śmierci pokrzywdzonego na jego małżonka, dzieci i rodziców (art. 8.1), podczas gdy roszczenie o odszkodowanie na podstawie k.p.k. nie przechodzi na nikogo, a tylko określone kategorie osób mogą w razie śmierci poszkodowanego zgłosić określone w art. 556 k.p.k. roszczenie własne, wynikające z faktu, że niesłusznie skazany dostarczał im środki utrzymania.

Znowu oznacza to, że dziecko internowanego na kilka dni w stanie wojennym uzyskuje uprawnienie do 25 000 zł odszkodowania. Zapewne ustawodawca kierował się przeświadczeniem, że w związku z represjami władz komunistycznych polskich lub sowieckich cierpiały z reguły całe rodziny i zapewne bardzo często tak było, ale wszelkie schematy w tym zakresie wydają się nieusprawiedliwione. Zresztą rodzina cierpi zawsze

¹⁴ Porozumienie między ZSRR i PKWN z dnia 26 lipca 1944 r. o stosunkach między radzieckim wodzem naczelnym a polską administracją po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski.

w przypadku niesłusznego odbywania kary przez któregokolwiek z jej członków.

II. Zagadnienie zaliczenia okresu tymczasowego aresztowania uregulowane jest w art. 63 k.k. oraz w art. 417 k.p.k. I właśnie regulacja k.p.k. stała się powodem bardzo wyraźnej niesprawiedliwości. Art. 417 k.p.k. nakazuje zaliczyć na poczet orzeczonej kary okres tymczasowego aresztowania odbytego przez oskarżonego w innej sprawie, w której postępowanie toczyło się równocześnie, a zapadł w niej prawomocny wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie albo odstąpiono od wymierzenia kary. Znamienne są w tym przedmiocie szczególnie dwa orzeczenia Sądu Najwyższego. Postanowienie SN z dnia 15.11.2007 (IVKK 82/07) stanowi: *Zaliczenie okresu aresztowania na podstawie art. 63 k.k. lub art. 417 k.k. wyłącza możliwość zasądzenia odszkodowania w trybie przepisów rozdz. 58 k.p.k., zaś postanowienie z 08.01.2008 (VKK 157/07): W trybie określonym w rozdziale 58 k.p.k. rekompensowane mogą być tylko szkoda i krzywda istniejące w chwili orzekania przez sąd w przedmiocie wniosku. Jeżeli do tego czasu nastąpi zrekompensowanie w innej przewidzianej procesowo formie niesłusznie odbytej kary lub tymczasowego aresztowania, np. przez chociażby nieprawidłowe zastosowanie art. 417 k.p.k., potrzeba i możliwość zasądzania odszkodowania i zadośćuczynienia dezaktualizuje się, a roszczenie staje się bezprzedmiotowe.* Określone w § 2 art. 63 k.k. zasady zaliczania oznaczają, że gdy okres tymczasowego aresztowania w innej sprawie, zakończonej uniewinnieniem, zaliczony zostanie na orzeczoną w toczącym się równocześnie postępowaniu grzywnę, jeden dzień tymczasowego aresztowania może zostać wyceniony na maximum 2000 zł, a minimum 10 zł. Nie należy przy tym mieć wątpliwości, że sąd zaliczający dopasuje wysokość stawki dziennej do czasu trwania zaliczanego aresztu. Zasada zaliczania aresztu na karę orzeczoną w innej sprawie nie budzi żadnych wątpliwości, gdy jest to kara pozbawienia wolności. W każdym innym przypadku, zaliczanie czasu odbytego aresztu, który w ogóle nie powinien mieć miejsca, sprzeczne jest z podstawowym poczuciem sprawiedliwości. W żadnym też wypadku decyzja zaliczenia na grzywnę lub ograniczenie wolności czy też odszkodowanie za niesłuszne aresztowanie tymczasowe nie może zależeć od przypadku. To samo dotyczy sytuacji, gdy przy istnieniu kil-

ku postawionych oskarżonemu zarzutów o różnym ciężarze (np. zabójstwa i znęcania się), w wyroku następuje uniewinnienie od tego zarzutu, z którym związane było stosowanie tymczasowego aresztowania, a jednocześnie cały czas aresztowania zostaje zaliczony na karę orzeczoną za drugi zarzut, w związku z którym w krańcowych przypadkach w ogóle nie można by zastosować tymczasowego aresztowania, wobec niskiego zagrożenia karą. Wydaje się, że należy zmierzać do wyeliminowania z kodeksu karnego możliwości zaliczania okresu tymczasowego aresztowania na inną karę niż kara pozbawienia wolności, przede wszystkim w przypadku, gdy chodzi o aresztowanie stosowane w innej umorzonych lub zakończonych uniewinnieniem sprawie. Zmiana taka z pewnością przyczyniłaby się co najmniej do skrócenia czasu trwania aresztów. Dziś, czytając informacje o aresztach trwających kilka lat bez wniesienia aktu oskarżenia, odnosi się niekiedy wrażenie, że organy ścigania „pracują na odszkodowanie” dla aresztowanego, które ten wcześniej czy później uzyska, jeżeli nie w postępowaniu przed polskim sądem to przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu.

III. Polska wykonuje zagraniczne wyroki karne, przejmując wyrok oraz skazanego na podstawie jednej z dwóch wiążących Polskę konwencji¹⁵, bądź też w oparciu o przepisy k.p.k. (rozdział 66 zatytułowany Przejęcie i przekazanie orzeczeń do wykonania).

Wyroki przejęte podlegają konwersji czyli przystosowaniu do systemu polskiego prawa, której ramy określają konwencje zaś w przypadku przejścia w oparciu o przepisy k.p.k. art. 611c. Konwersji nie dopuszcza się tylko wówczas, gdy przejęcie wyroku wraz ze skazanym ma miejsce po wydaniu obywatela polskiego drogą Europejskiego Nakazu Aresztowania. Wynika to z wyraźnych, choć niedobrych, przepisów art. 607t i powołanego w nim art. 607s § 3–5. Potwierdził to również Sąd Najwyższy w orzeczeniu dotyczącym skazanego w Wielkiej Brytanii Jakuba T.¹⁶

¹⁵ Konwencja o przekazywaniu osób skazanych na karę pozbawienia wolności w celu odbycia kary w państwie, którego są obywatelami, sporządzona w Berlinie dnia 19 maja 1978, Dz.U. 1980, Nr 8, poz. 21 oraz Konwencja o przekazywaniu osób skazanych sporządzona w Strasburgu dnia 21 marca 1983, Dz.U. 1995, Nr 51, poz. 279.

¹⁶ Por. uchwała SN z dnia 3 marca 2009 r., sygn. I KZP 30/08, opubl. OSN KW 2009, nr 4, poz. 26.

Obie konwencje wyraźnie, choć każda z nich nieco inaczej określają, co w odniesieniu do skazania należy do każdego z dwóch zainteresowanych państw¹⁷. W żadnej nie ma mowy o odszkodowaniu za niesłuszne skazanie lub niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Zagadnienie obejmuje dwie różne sytuacje: cudzoziemca skazanego przez polski sąd i przekazanego celem odbycia kary w państwie ojczystym oraz obywatela polskiego, skazanego przez sąd zagraniczny i odbywającego karę w Polsce (z konwersją lub bez konwersji).

Co do cudzoziemca, k.p.k. zawiera w art. 559 wyraźny przepis, że odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub tymczasowe aresztowanie może być przyznane cudzoziemcowi tylko na zasadach wzajemności. Rozstrzygnięcia wymaga natomiast kwestia polskiego obywatela, który na podstawie zagranicznego wyroku odbywał karę w Polsce, po czym skazanie okazało się niesłuszne. Tu możliwe są dwa rozwiązania. Pierwsze: Polska nie odpowiada za prawidłowość wyroku, a tylko za jego wykonanie. Nie może odpowiadać za szkodę wynikłą z wykonania kary, której nie orzekły sądy krajowe. Drugie: Polska uczestniczy w wymiarze sprawiedliwości innego państwa w stosunku do własnego obywatela, przejmując obcy wyrok i wykonując karę w Polsce. Wyrok przechodzi przy tym procedurę *exequatur* przed polskim sądem, ten sąd ma więc pewien wpływ na jego treść. Państwo ma także wobec własnego obywatela obowiązek zapewnienia mu sprawiedliwego traktowania i wynikający z tego obowiązek odszkodowawczy, gdy stanie mu się krzywda w związku z nieprawidłowym działaniem wymiaru sprawiedliwości. Ponosi zatem odpowiedzialność opartą na ryzyku uczestniczenia w obcym wy-

¹⁷ Konwencja berlińska w art. 13 stanowi, że wykonanie kary oraz całkowite lub częściowe zwolnienie od kary po wydaniu orzeczenia następuje zgodnie z ustawodawstwem Państwa, któremu przekazano skazanego; podobnie to Państwo stosuje prawo łaski; amnestię stosuje się wedle przepisów obu państw zainteresowanych, zaś rewizji wyroku może dokonać tylko sąd Państwa, w którym wyrok wydano. Zgodnie z art. 14 w przypadku, gdy wyrok zostanie uchylony i postępowanie umorzone w państwie, gdzie wyrok wydano, odpis wyroku przesyła się niezwłocznie państwu, do którego przekazano skazanego.

Konwencja strasburska stanowi w art. 12 że każde z państw może zastosować ułaskawienie, amnestię lub zmienić karę na inną, państwo skazania jest wyłącznie właściwe w przedmiocie dopuszczalności postępowania zmierzającego do zmiany orzeczenia, zaś gdyby nastąpiła zmiana pozbawiająca karę wykonalności, należy niezwłocznie zawiadomić o tym państwo, które karę wykonuje, a ono powinno zaprzestać wykonywania.

miarze sprawiedliwości, niezależnie od tego, że w zasadniczej mierze o skazaniu zdecydował obcy sąd. Skazany nie jest przy tym cudzoziemcem, wobec którego ma zastosowanie reguła art. 559, a obywatelem polskim. P. Cioch¹⁸ próbuje rozwiązać zagadnienie przez brak jurysdykcji krajowej regulowanej przepisami k.p.c.

Nawet jeżeli przyjąć, że wobec faktu, iż postępowanie w kwestii odszkodowania za niesłuszne skazanie jest sprawą cywilną, mają do niego zastosowanie przepisy jurysdykcyjne z k.p.c., zupełnie nieuprawnione jest twierdzenie, że takiej jurysdykcji nie da się z k.p.c. wywieść. Postępowanie z art. 57 k.p.k. jest postępowaniem procesowym, dla którego łączniki jurysdykcyjne określa art. 1103 k.p.c. Pierwszym z nich jest siedziba pozwanego, a jest nim Skarb Państwa, bez wątpienia mający siedzibę w Polsce. Drugim zobowiązanie, które powstało lub ma być wykonane w Polsce. Jurysdykcja sądu polskiego istnieje więc bez wątpienia. Nie przeszkadza nawet jej wykonywaniu fakt, że może się toczyć sprawa o odszkodowanie w państwie, gdzie zapadł uchylony prawomocny wyrok skazujący (art. 1098 k.p.c.). Pozostaje kwestia uzasadnienia istnienia po stronie Skarbu Państwa obowiązku odszkodowawczego. Wydaje się, że jest takim uzasadnieniem fakt odejścia od prawa obywatela polskiego do polskiego wymiaru sprawiedliwości, które nastąpiło w wyniku trzech zaszłości: wprowadzenia skutkiem implementacji decyzji ramowej przepisów o europejskim nakazie aresztowania¹⁹, związanej z tym zmiany art. 55 Konstytucji oraz przyjęciem zasady wynikającej z konwencji wykonawczej do Traktatu z Schengen wykonywania obcych wyroków i uznania rzeczy osądzonej w przypadku wydania wyroku zagranicą²⁰.

Polska, uczestnicząc w obcym wymiarze sprawiedliwości i nie gwarantując obywatelowi prawa do sądu krajowego, ponosi tym samym

¹⁸ P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 122.

¹⁹ Decyzja Ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (2002/54/WSiSW), opubl. Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty Karne cz. II, red. naukowa E. Zielińska, z komentarzem A. Górskiego i A. Sakowicza, Warszawa 2005. Rozdział 65a k.p.k. dodany ustawą z dnia 18.03.2004 (Dz.U. 2004, Nr 69, poz. 626).

²⁰ BRAK PRZYPISU

ryzyko błędu tego obcego wymiaru. Odrębną zaś kwestią jest ewentualne zaliczenie na poczet odszkodowania ustalanego przez sąd polski odszkodowania uzyskanego już zagranicą. Oczywiście, chodzi tylko o sytuacje, gdy wyrok pozbawienia wolności lub aresztowanie tymczasowe (np. związane z wnioskiem ekstradycyjnym²¹ dotyczącym polskiego obywatela) miało miejsce w Polsce.

Kwestia obowiązków odszkodowawczych państwa związanych z jego udziałem w obcym wymiarze sprawiedliwości dotyczącym własnego obywatela zasługuje zresztą na głębszą analizę, przekraczającą ramy tego opracowania.

Bibliografia

- Cioch P., *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Wolters Kluwer, Kraków 2007.
- Decyzja Ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (2002/54/WSiSW), opubl. Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. *Dokumenty Karne*, cz. II, red. naukowa E. Zielińska, z komentarzem A. Górskiego i A. Sakowicza, Warszawa 2005.
- Dz.U. 1991, Nr 34, poz. 140 z późn. zm.
- Kodeks karny. Komentarz*, J. Bafia i inni, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1971.
- Mogilnicki A., Rappaport E. S., *Kodeks Postępowania Karnego. Motywy Ustawodawcze*, Warszawa 1929.
- Peiper L., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1933.
- Postanowienie SN z dnia 3 lutego 2009 (IV KK 367/08), niepubl.
- Uchwała SN z dnia 15 września 1999 (SNKW 11-12/99, poz. 72).
- Uchwała SN z dnia 15.09.1999 I KZP 27/99, opubl. OSNKW 1999, z. 11–12, poz. 72.
- Uchwała SN z dnia 3 mara 2009 r., sygn. I KZP 30/08, opubl. OSN KW 2009, nr 4, poz. 26.

²¹ Por. w tej kwestii słuszne postanowienie SN z dnia 3 lutego 2009 (IV KK 367/08), niepubl.

Woźny T., *Charakter prawny postępowania o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 8.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22.02.2007, sygn. II AKa 9/07.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 22.06.1999, sygn. II AKa 205/99.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 7.12.2006, sygn. II AKa 162/06, LEX nr 283403.

Wyrok SN z dnia 1.04.2008, sygn. V kk 33/08.